

Družba Jezusova in Gabriel Gruber v ruskem imperiju pod Pavlom I. (1796-1801)*

Posebno pomembna leta za jezuitski red v Rusiji so bila pod carjem Pavlom I. (1796-1801).

Prvi stik z jezuiti iz Belorusije (in prek njih Pavlov prvi pomenljivi kontakt s katoliškim svetom) je bil vzpostavljen oktobra leta 1781, ko sta nadvojvoda Pavel in Marija Fedorovna v času njunega potovanja v tujino obiskala Polock. Vladarski par si je z veliko pozornostjo in živim zanimanjem ogledal cerkev in kolegij. Pokazal je željo, da bi na splošno spoznal življenje gojencev in njihovih učiteljev ter se pomudil ob načelih metode pouka. Nadvojvoda sta se udeležila božje službe, ki so jo obhajali v cerkvi kolegija. To prvo srečanje prihodnjega imperatorja z jezuiti je zapustilo v njem močne in trajne vtise. Posebej se je zanimal za vzgojo, ki so jo izvajali jezuiti, in že od takrat je bodoči vladar v stikih z redovniki kazal veliko pozornost in naklonjenost. V naslednjih letih je poznanje jezuitov poglobil in še bolj utrdil svoja prepričanja.¹

Kmalu potem, ko se je povzpел na vladarski prestol v novembru 1796 (kronan je bil 16. aprila 1797),² se je car podal na potovanje po zahodnih provincah imperija. V sklopu tega potovanja je v maju 1797 obiskal kolegij jezuitskega reda v Orsi. Pokazal je naklonjenost do jezuitov in ti so jo sprejeli kot dokaz vladarjeve dobrohotnosti.³ V Pavlu I. je jezuitski red našel velikega zagovornika svoje navzočnosti in dela. V času njegovega vladanja so jezuiti uživali zelo ugodne pogoje tako na področju pouka in vzgoje kot tudi drugod.

Do naslednjega srečanja med jezuiti in Pavlom je prišlo dve leti po njegovi zasedbi prestola. V juniju leta 1799 je carja obiskal Gabrijel

Gruber. Gabrijel Gruber je bil /.../⁴ rojen 6. maja 1740 (1741) na Dunaju, kjer je 15. septembra 1755 vstopil v jezuitski red. Po noviciatu je študiral latinščino in grščino v Leobnu (1757-1758), filozofijo v Gradcu (1758-1760), jezike na Dunaju (1760-1761), matematiko v Trnavi (1761-1762) in teologijo v Gradcu (1763-1767), kjer je bil leta 1766 posvečen v duhovnika. Pred letom 1773 je bil profesor mehanike in hidravlike v Ljubljani, obenem pa je deloval pri regulaciji reke Save. Po ukinitvi jezuitskega reda je bil zaposlen kot dvorni fizik Jožefa II. pri ladjedelništvu v Trstu. Leta 1784 je prišel v Belorusijo in do 1800 deloval kot profesor arhitekture in agronomije v Polocku. Pouk v kolegiju je utrdil na znanstvenih temeljih in razvijal eksaktne znanosti, zaradi česar je užival ugled pri Katarini II. in Pavlu I. Od leta 1797 je bil asistent generalnega vikarja Fransiszka Kareua. Leta 1800 je prevzel vodstvo cerkve sv. Katarine v Petersburgu in 1801 je tam odprl kolegij. Zahvaljujoč njegovim pobudam na vladarskem dvoru in njegovim prizadevanjem, so jezuiti dosegli javno priznanje svojega bivanja v ruskem imperiju. Po smrti F. Kareua ga je IV. kongregacija v času od 10. do 22. oktobra 1802 izvolila za generala. Kot vrhovni general je odprl misijone z mnogimi postojankami na vzhodnih in južnih ozemljih carstva: v Saratovu (1803), Odesi (1804) in Astrahanu (1805). Leta 1802 je obnovil delovanje jezuitov v Rigi. Leta 1804 je z vzpostavitvijo province Dveh Sicilij raztegnil jurisdikcijo generala tudi zunaj Rusije. Vzdrževal je mnoge zveze z ex-jezuiti po vsem svetu in jih sprejel v provinco v Belorusiji. Kot umet-

nik in slikar je zapustil mnogo slik z religiozno vsebino in upodobitev kolegija v Polocku. Umrli je zaradi nesreče med 26. marcem in 7. aprilom 1805 v Petersburgu.

III. generalna kongregacija, ki je potekala v Polocku od 27. januarja do 5. februarja 1799, je zaradi izvolitve generalnega vikarja po smrti patra Lenkiewiczza novembra 1798 Gruberja poslala v Petersburg, da bi uredil vprašanje odnosov jezuitskega reda z nadškofom Siestrzencewiczem. Nerazrešen je namreč ostajal problem številnih restriktivnih mer v novi uredbi za redovnike (3./14. november 1789), ki je močno omejevala njihovo avtonomijo.⁵ V spremstvu patra Jozefa Kamienskega je Gruber prispel v prestolnico že meseca februarja. Samo štiri mesece pozneje, potem ko je premagal vse prepreke, ki jih je povzročil nadškof Siestrzencewicz, ko mu je hotel z vsemi sredstvi preprečiti sprejem na dvoru, se je jezuit srečal z vladarjem. Tudi ob tej priložnosti je jezuitski red prejel njegovo zagotovilo, ki se je nanašalo na bivanje reda v Rusiji in nedotakljivost Inštituta.⁶

Gruber za to poslanstvo ni bil izbran naključno. Zaradi znanja in izobraženosti se je njegova slava razširila med velikaši imperija. Jezuit, ki se je poslužil poznanstva, pridobljenega z zgovornostjo in poučevanjem, je začel postajati glasnik svojega reda pri vladarju in plemstvu. V petersburški družbi je užival precejšen ugled in je imel odločilen vpliv na samega carja. Z njim mu je uspelo vzpostaviti neposreden stik in znal je pridobiti njegovo prijateljstvo. Bil je najzanimivejši lik in najvidnejša osebnost, ki jo je imel jezuitski red med svojim skoraj petdesetletnim bivanjem v Rusiji.⁷

Odločilno obdobje za jezuite in njihovo šolsko dejavnost v imperiju se je pričelo v juliju leta 1800. Gruberju, ki je že eno leto rezidiral v Petersburgu, če štejemo od meseca julija naprej, je uspelo pridobiti svoboden dostop do vladarja. Njegova srečanja s Pavlom I. so pripravljala pravi in resnični preobrat v odnosih carja z jezuiti. Car je začel z akcijo; od besednih

zagotovil je prešel k dejanjem.⁸ Prav tedaj je zorela ideja, da bi redovnikom jezuitskega reda zaupali nalogo vzgoje v zahodnem delu države. Imperator se je namenil, da bo jezuitom zaupal vodstvo Akademije v Vilni⁹ in vse vzgojne inštitute v Litvi, Voliniji in Podoliji, "da bi te province obvaroval pred revolucionarnimi zarotami".¹⁰ 22. avgusta tega leta je car zadolžil Gruberja, naj gre v Vilno in ugotovi pravo stanje Akademije ter na splošno vsega šolskega sistema v Litvi. Jezuit se je vrnil v Petersburg v prvih dneh oktobra in že med 11. in 23. dnem istega meseca leta 1800 je Pavel I. izdal *ukaz*, s katerim je zaupal jezuitskemu redu vzgojo v Litvi. Dodelil jim je še vodenje cerkve sv. Katarine v Petersburgu z dovoljenjem, da tam odprejo šole.¹¹ Jezuiti so uvideli, da je njihovo redovno središče v Petersburgu potrebno. Zaradi naklonjenosti je generalni vikar Franciszek Kareu¹² 9. novembra 1800 pisal imperatorju: *Ta milost ... daje našemu redu novo eksistenco in novo življenje ... Ker se posvečamo vzgoji mladine in ker smo polni navdušenja za službo in interese Vaše vladarske visokosti, bomo podvojili naše sile za izpolnitev tega dvojnega cilja naših obveznosti ...*

Kareu je torej Pavla I. obvestil, da v Petersburg prihajajo prvi štirje jezuiti. Nenadna vladarjeva smrt v marcu 1801 je odložila urešničitve *ukaza*, ki je bila predvidena za 1. maj tega leta.¹³

Prevedel: Silvo Novak

* Besedilo je iz knjige M. Inglota, *La Compagnia di Gesu nell'Impero Russo (1772-1820) e la sua parte nella restaurazione generale della Compagnia*, Roma 1997, str. 97-102.

1. V času tega potovanja, ki je trajalo 14 mesecev, sta nadvojvoda v prvih dneh februarja leta 1782 prispela v Rim, kjer sta se zadrževala nekaj tednov. 6. februarja sta se prvič srečala s papežem Pijem VI. Pri tem in pri vseh naslednjih srečanjih je Pavel kazal osebno simpatijo do papeža in še posebej, ko je sodeloval pri njegovem potovanju na Dunaj. Papež mu je s svoje strani pripravil prisrčen sprejem.

- Prim. Magnani v NN., 17. oktober 1781. ARSI, Russia 1003, VIII-6; P. Pierling, *La Russie et la Sainte-Siège*, 180-188; S. Zaleski, *Historia zniesienia*, 324-325; S. Zaleski, *Jezuici w Polsce*, V, 188-189. 221-225-237-245.
2. Obred vladarskega kronanja je opisal nuncij Litta (Litta kardinalu Doria, Moskva, 9/20. april 1797. M. J. Rouet de Journal, *Nonciature de Litta*, 26-29.
3. Prim. I. Pietroboni, "Historia S. I. in Alba Russia". ARSI, Russia 1012, f. 36.
4. Avtor na tem mestu napačno pravi, da je bil Gruber "po narodnosti Slovenec". Na kratko o Gruberju sicer v *Enciklopedija Slovenije*, zv. 3, Ljubljana 1989, str. 400. (Op. ured.)
5. Prim. "Regolamento per le chiese e i monasteri cattolici nell'Impero Rossico, 3 novembre 1798". S. Szantyr, op. cit., 159-165.
6. Vprašanje Uredbe, ki je postala povod potovanja v Petersburg, je bilo, ne brez Gruberjevih zaslug, razrešeno približno dve leti pozneje. Kasneje je na njegovo pobudo nadškof Siestrzencewicz padel v nemilost in je bil izgnan v svojo rodno deželo. Njegovo mesto je po vladarjevem ukazu zasedel koadjutor Benislowski. V Uredbo so bile vnesene očitne spremembe. Vladarski podpis z dne 11. decembra 1800 je potrebne vnešene spremembe potrdil. Le-te so redove osvobodile izpod jurisdikcije škofov.
7. Prim. M. J. Rouet de Journal, *Un Collège de Jésuits*, 15; S. Zaleski, *Jezuici w Polsce*, V, 229-233. O vplivu, ki ga je imel Gruber na Pavla I. in o njegovi pomembni vlogi na dvoru govori tudi F.-C. de La Harpe v nekaterih svojih pismih (med 4. januarjem 1803 in 21. oktobrom 1804), ki so bila naslovljena na Aleksandra I. (*Correspondance de Frédéric-César de La Harpe et Alexandre I.* ..., št. 156, št. 165, št. 179). O tem nenavadnem Gruberjevem položaju piše tudi N. Eidelman, navajajoč mnenje, ki se je utrdilo v skupini diplomatov, po katerem je (Gruber) spadal med redke "vplivnejše osebe prvega reda" (op. cit., trad. Polacca). Avditor nunciature v Petersburgu Giovanni Antonio Benvenuti s svoje strani potrjuje: ... *Gruber zmore vse. Tega se ne da izraziti. Vladarja vidi in z njim govori, kadar hoče, ter doseže prav vse* (Benvenuti Consalviju, 30. november 1800. M. J. Rouet de Journal, *Intérim de Benvenuti*, 54-57).
8. Naj omenimo, da je 11. avgusta 1800 vladar novemu papežu Piju VII. poslal lastnoročno napisano pismo, v katerem prosi za ponovno uradno priznanje Družbe Jezusove v Rusiji.
9. Jezuiti so vodili akademijo v preteklih stoletjih: Akademija v Vilni je bila namreč ustanovljena leta 1579 in je pripadala jezuitom do njihove ukinitve leta 1773.
10. Prim. Gruber Marottiju, 11/23 november 1800. ARSI, Hist. Soc. 210, 184-185; Benvenuti Consalviju, 30. november 1800. M. J. Rouet de Journal, *Intérim de Benvenuti*, 54-57; S. Zaleski, *Jesuici w Polsce*, V, 245.
- Ko je videl jezuite in njihov vzgojni sistem, ki je bil učinkovit v boju zoper razsvetljenstvo, je Pavel I. – tako Zaleski – v juliju 1800 "gojil do jezuitov spoštovanje, skoraj religiozno spoštljivost, in bi hotel v trenutku po vsej Rusiji imeti posejane njihove kolegije". V tem času je bil car pod močnim vtisom knjige o razsvetljenstvu, ki je predstavila jezuite kot najuspešnejše v boju zoper tajna protimonarhična društva. To je po mnenju jezuitskega zgodovinarja moralo utrditi Pavla v svoji naklonjenosti do reda sv. Ignacija. Po prepričanju patra Richardota (v Petersburgu je bil v letih 1801-1805), avtorja dela "Breve relazione" o patru Gruberju (ARSI, Russia 1004, IV-13), je car "dobil zelo ugodno sliko o Družbi" po branju Proyartove *Louis XVI détrôné avant d'être roi* in Barruelove knjige *Mémoires pour l'histoire du Jacobinisme*.
11. V prvih treh točkah je imperatorski ukaz urejal tri zadeve: 1. Izročitev vzgoje mladine v vsej Litvi, vključujoč Akademijo v Vilni; le medicinska fakulteta je bila poverjena laikom. 2. Dovoljenje, da jezuiti lahko povečajo noviciat zaradi potrebe po profesorjih v Vilni in drugje. 3. Objava o ponovni vzpostavitvi jezuitskih kolegijev, ki jih je Družba imela v imperiju prej, in sicer v tisti meri, ki jo dovoljuje število redovnikov (Odloki *ukaza* v: "Brevis historia Societatis Jesu administratae a PP. Kareu et Gruber 1798-1805". ARSI, Russia 1004, IV-1, f. 13).
12. Franciszek Ksawery Kareu se je rodil 10. decembra 1731 blizu Orsze v angleški družini, ki se je ustalila v Belorusiji. V Družbo Jezusovo je vstopil 14. avgusta 1754 v Vilni, ko je že končal študij filozofije. Teologijo je študiral v Pinsku (1759-1763), kjer je bil leta 1762 posvečen v duhovnika. Prva leta je deloval kot misijonar v nekaterih hišah province Masovija. Od leta 1768 je bil v Polocku profesor filozofije in matematike ter prefekt zgradbe (1768-1772), nato profesor arhitekture (1772-1773). Po ukinitvi jezuitskega reda je sodeloval s patroma Czerniewiczem in Lenkiewiczem pri ohranjanju reda v Belorusiji. Od leta 1779 dalje je bil vice-rector in od leta 1782 rektor kolegija v Orsi ter v istem času – od leta 1782 naprej – provincila Belorusije. Od leta 1785 je bil tudi asistent vikarja Lenkiewicza. Leta 1786 je bil imenovan za rektorja kolegija v Polocku. Po Lenkiewiczovi smrti je bil začasni vikar in je sklical III. generalno kongregacijo v Polocku, ki ga je v času od 1. do 12. februarja 1799 izbrala za generalnega vikarja. Potem ko je Pij VII. 1801 priznal red v Rusiji, je postal general Družbe Jezusove le na teritoriju imperija. V času svojega vodenja je razvil pastoralno in misijonarsko dejavnost. Umrli je med 30. Julijem in 11. avgustom 1802 v Polocku.
13. Kareu Pavlu I. "Brevis Historia...". ARSI, Russia 1004, IV-1, f. 14.